

Seto kandlemäng

Õie Sarv, Maarja Sarv

Kirjeldus

Kandlemäng on tänapäevases mõistes pigem intiimsem osa seto muusikakultuurist ja seega pole see nii tuntud kui näiteks lõõtsalised. Samas oli kannel kuni 19. sajandi lõpukümnenditeni Setomaal olulisel kohal ja on palju mõjutanud setode muusikalise identiteedi kujunemist. Täna mängivad seto labaga kannelt vaid vähesed ja veelgi vähem on neid, kes mõistavad seda teha vanamoeliselt (üks käsi „lööb” keeli, teine katab). Võib öelda, et kaasajal seostub kandlemäng küll seto kultuuriga, ent see ei ole esmane ja äratuntavaim seto sümbol.

Seto kandlemänguga on seotud erineva taustaga huvilised, kes on kandle juurde jõudnud kas juhuslikult või teadlikult. Nende hulgas on nii seto kui ka muu päritoluga inimesi. Võib oletada, et enamik kogenumaid väikekandlemängijaid teavad midagi ka seto kandlekultuurist, ent enamasti ei tunta seda teemat kuigi põhjalikult. Selle põhjuseks on paljuski tõsiasi, et seto traditsioonilise kandlemängu kohta on üsna vähe teada. Sellekohase info saamiseks peab olema lai silmaring ja valmisolek ise palju uurida ning seoseid luua. Paljude laste ja noorte jaoks, kes alustavad pilliõpet seto labaga kandlel, on see pill oma lihtsa käsitlemise tõttu hüppelavaks seto muusikakultuuri või teiste mänguriistade juurde. Olenevalt õpetajast või juhendajast õpivad nad teatud määral ka seto kandlemängutehnikat ja lugusid. Kahjuks on selline huvi liigagi tihti vaid ajutine. Seto kandlemäng ei paelu paljusid, kuna see võib tunduda kõlaliselt üheülbalisena või on tehniliselt arusaamatu. Paljude kanneldega on üsna keeruline seto lugusid mängida, sest nad ei võimalda seda tehniliselt (keelte asetuse või pilli kuju poolest). Tihti on lastel ja noortel seto mängutehnika õppimisest loobumise põhjuseks ka asjaolu, et nende sõrmed ei ulatu selliselt keeli katma, nagu seda täiskasvanud mees saab teha (nt on keelte vahe liiga suur). Vahel ei suuda juhendajad õpilasi piisavalt innustada, sest õppijate nägemus ja eeskujud on täiesti teistlaadi, kuna need ei suundu traditsioonilisuse poole. On selge, et kuni seto kandlemäng pole piisavalt populaarne, ei ole see ka noortele perspektiivne muusikaline eesmärk.

Praegu mängitakse seto kannelt tõenäoliselt peamiselt kodudes või vaiksemas õhkkonnas. Samas võib seto kannelt kuulda ka suurematel üritusel ja festivalidel. Seega on see pill oma vaigse kõla ja personaalse olemuse tõttu sobinud pigem väiksema seltskonna tantsupilliks, uuemal ajal aga pigem individuaalseks mänguks ja eneseväljenduseks.

Kui varem oli kandlemäng peamiselt seto meeste pärusmaa, siis tänapäeval näeme kannelt sõrmitsemas pigem naisi ja tüdrukuid, kuna seda ei peeta kas piisavalt mehiseks või leitakse, et see on tehniliste võimaluste poolest igav. Niisamuti on vanad seto pillid valmistatud (teadaolevalt) eranditult meeste poolt, tänasel päeval aga

meisterdavad neid tihti naised. Nii kandlemängu kui ka pilli valmistamise huvi levib peamiselt tuttavate ja sõprade eeskujul.

Põhjuseid, miks keegi seto kannelt mängib, on erinevaid. Mõni ütleb, et see on tore, kuna saab teistega koos mängida, mõni jällegi, et üksi kodus mängides on see hea ja rahustav ning aitab mõtteid koondada. Teiste seas on ka üksikuid mängijaid, kes on pühendanud end eelkõige seto kandlemängutehnika tundmaõppimisele, mis on seto kandlemängu kultuuri säilitamise koha pealt väga tänuväärne. Samas avalikkus teab sellistest mängijatest vähe, kuna nende eesmärgid pole niivõrd lavalised.

Ajalooline taust

Labaga väikekannel on teadaolevalt üks Setomaa vanimaid muusikariistu. Säilinud seto väikekannelde põhjal saab järeldada, et need on olnud 6-9, suhteliselt laiade vahedega paiknevate keeltega, ühest puust tahatud kõla parandava labaga (*helühand*) pillid. Sarnaseid pille on mängitud mitmete teiste läänemeresoome ja balti, aga ka loodevene rahvaste juures. Seto kandlel on teineteisest üsna palju erinenud, kuna iga mees tegi oma pilli sellest materjalist, mis tal parasjagu käepärast oli, ja just selliselt nagu talle meeldis või välja kukkus. Ühendavaks on neil pillidel *helühand* ehk labaoosa ja keeltel suhteliselt laiad vahed.

Seto kandlemängu erinevus n-ö eesti väikekandlest seisneb lisaks vormile ka mängutehnikas: ühe käega kaetakse hetkel mittevajalikud keeled, teisega aga lüüakse lahtised keeled korruga helisema. Selline vahetamine toimub väga kiirelt ja rütmiliselt. Sarnaselt mängivad kandleid (ja muid sedalaadi pille) mitmed teised soome-ugri rahvad, aga ka näiteks leedulased. Mängutehnilised erinevused on seega kõige suuremad ehk just eesti ja soome väikekanneldega võrreldes. Ent siin tuleb lisada, et need mänguvõtted on paljuski uuemal ajal (20. sajandi teisel poolel) teadlikult väljatöötatud, sest kahjuks polegi nii täpselt teada, kuidas Eestis ja Soomes väikekandleid traditsiooniliselt on mängitud. Seega toetub seto ja eesti ning soome kandlemängu tehnika vastandamine pigem praeguse aja kandlemängu praktikale.

Juba esimeseks Eesti iseseisvusperioodiks oli kandlemäng Setomaal teiste pillide varju jäämas ja seda võis kuulda juba harvem või mängiti kannelt pigem intiimsemas keskkonnas. Nõukogude ajal jäi seto kandlemängu veelgi vähemaks, õigemini kadus see pea täielikult – võib öelda isegi, et elav traditsioon katkes. Nüüd, 21. sajandi alguses, on seto väikekannel taas nii setode kui ka muu kandi rahvamuusikute teadvusesse tõusnud. Seto lugusid mängitakse teistelgi kandletüüpidel. Vähesel määral on ka selliseid mängijaid ja huvilisi, kes eelistavad just seto tüüpi kannelt. Õnneks on tasapisi üha enam levima hakanud teadmised seto kandlemängu eripärade kohta. Siiski on seda teed tarvis veel pikalt minna, et jõuda punkti, kus pillimängijad vanamoodi seto kandlemängu tõepoolest vabalt valdaks ja mõistaks, kuidas mängida nii, et tantsulood realselt setopärase tantsustiiliga ka ühtiks.

Edasiandmine ja –kandumine

Seto kandlemängu traditsioon katkes 20. sajandil pea täielikult. Seega saame praegust olukorda käsitledes kõneleda traditsioonide taaselustamisest ja mänguuskuse rekonstrueerimisest. Tänapäeval peab iga mängija ja mänguhuviline näitama üles suurt põhjalikkust ja püüdlikkust, et säilinud infokildude põhjal endistele mängutraditsioonidele (ja setopärasele stiilile) lähedale jõuda. Seetõttu, et kunagised olukorrad ja kultuuriruum on lõplikult minevikku on jäänud, ei õnnestu nagunii endisaegset muusikalist olukorda taastada ja see ei peagi tingimata eesmärgiks olema. Tänapäevane kandlemäng jääb parimatest püüdlustestki hoolimata kaasaja inimeste näoliseks, uue aja vajadustele, soovidele, võimalustele ja maitsemeelele vastavaks. Isegi pillimängijate kuulumisoskus, mis tuleneb otseselt muusikalisest haridusest ja meie muusikamaailma kõladest, on tolleaegsest suuresti erinev.

Seto kandlemänguga tegelevad eelkõige inimesed, kes tunnevad seto kultuuri vastu huvi. Samas on mitmeid selliseidki, kes on endale valmistanud seto tüüpi pilli, ent Setomaalt pärit repertuaari mängimiseks ei otsi. Need aga, kes tõesti ka tehniliselt setopäraselt mängida soovivad, peavad eeskujude otsimisega üsna palju vaeva nägema, sest selle pilli mängutraditsioonide taastamine on algusjärgus ja oskajaid veel vähe. Eeskujuks on väike hulk 1913. a pärinevaid (A. O. Väisäneni) lindistusi, tuginetakse ka naaberrahvaste (nt Pihkva, Novgorodi kandi) pillimängutraditsioonidele.

Kas seto kandlemängutraditsioonid edaspidi tugevaks ja jätkusuutlikuks kujunevad ning seejuures ka endisaegsete mängutraditsioonide olemust kannavad, ei oska praegu keegi öelda. Seto kandlemängu tulevik sõltub sellest, kas huvilised oskavad ja tahavad leida asjakohaseid õpetajaid ja eeskujusid ning kas nad on piisavalt motiveeritud, et pillimängu praktiseerimises ja õpingutes süvitsi minna. Selge on, et seto väikekandlil on praeguses seto kultuuriruumis kujunemas oma kindel koht. See tõestab, et seda üsna tasase loomuga pilli on kaasaja inimestele tarvis – see pakub üht personaalse eneseväljenduse võimalust nii pärimuskultuuri tasandil kui ka laiemas mõistes.

Võimalikud ohud

Peamine oht seisneb seto kandlemängu omanäolisuse – mitte ainult repertuaari ja instrumendi välimuse, vaid ka mängu tempo, rütmika, kõla, tunnetuse, esitamiskiisi võimalikus kadumises. Üheks põhjuseks on mängijate vähene huvi traditsioonide nüansirikkuste tundma õppimise vastu. Tihti arvatakse, et teatakse juba piisavalt, ning ei tajuta võimalikku arenguruumi. Teiseks ei osata otsida või valida häid eeskujusid ja asjatundlikke õpetajaid. Seetõttu liigub üha rohkem ja rohkem mängijaid vanapärasest stiilist ja tehnikast kaugemale. Võib juhtuda, et peagi muutub ja teiseneb seto muusika helikeel nii jõudsalt kaasaegse poole, et ei osata enam autentset ja traditsioonilist ära tunda ega defineerida. Suure tõenäosusega ei hoita nii seto traditsioonilist labaga kandle mängutraditsiooni, vaid luuakse hoopis ühtlustunud, piirkondlike tunnusteta

maailmamuusikat (erinevate piirkondade, ajastute ja muusikute nägemuste segu), mis ei esinda enam kohalikke eripärasid.

Toetamiseks astunud sammud

Seto kandlemängutraditsiooni taastamise protsessis on esimene olulisem samm olnud selle teema teadvustamine. Üheks seto kandle tutvustajaks laiemale ringkonnale on olnud Seto Kuningriik, kus loodi (2005. a) eraldi võistluskategooria seto kandlemängule. Mitmed järjekindlalt (al. 2003. a) korraldatud seto väikekannelde valmistamise laagrid on loonud eelduse, et huvilised saaksid üldse seto tüüpi pillidel mängimist alustada. Obinitsas ja Kiiova külas läbiviidud seto kannelde meisterdamise laagrites on valminud hulk setopäraseid pille. Kahjuks ei ole aga kõik need kanded Setomaale jäänud, ehkki neil on võimalik mängida setopäraselt. Neis laagrites on ka kandlemängu õpetatud. Kuid kuna põhirõhk on olnud just pillide valmistamisel, on seal osalenud huvilised pidanud kandlemängu põhjalikuma tundmaõppimise ja valdamise nimel õpetajaid, eeskujusid ja tarkusi mujalt otsima.

Seto Kuningriigi päevadel toimuva seto kandle võistumängimise hindamiskriteeriumid ja üldine taust on igal aastal erinevad (erinevate korraldajate ja nägemuste tõttu). Segadust võib tekitada asjaolu, et kuninga kandlemängijaks (*kandlõlääjä*) kuulutatakse nõnda vägagi erineva võimete ja teadmispagasiga mängijad. Seega on taolisel võistlusel küll seto kannelt äramärkiv väärtus, kuid realselt kandlemängutraditsioonide autentsusele ja arengule see alati otseselt ei panusta. Hoopis vastupidi – võib tuua eeskujuks mittetraditsioonilised mänguvõtted, kõlad ja repertuaari.

Erinevais paigus korraldatud pillilaagrid on jaganud seto kandlemängu õpetust vägagi erineval tasemel, seda nii tulenevalt õpetajate (muusikalisest) taustast kui ka õpilaste soovidest ja võimetest. Laager oleks ideaalne koht traditsioonide kinnistamiseks meistrilt õpilasele meetodil, ent kahjuks on huvi seto kandlemängu süüvimise vastu üsna väike. Noored ja lapsed, kes seto kandlemängu õpivad, eelistavad sageli kas teisi pille või teiste piirkondade kõlasid ja tehnikaid.